

Fattiggården i Vorbasse

Af Sven Tygesen

»Der stod en eftermiddag et stort spektakel omme i smøgen bag gadekæret hvor 4-5 sorte indsidder-rønner ligger sammenbyltet under Skolebakken. Anledningen var vægtig nok; det var Stine Bødgers, der skulle på »kassen« (fattiggården)«.

Således begynder Henrik Pontoppidan sin novelle Nådsensbrød, som er et hvast angreb på fattigforsørgelsen i den sidste del af 1800-tallet.

Stine, som hele sit liv havde været en arbejdsom og dygtig kone, var blevet gammel og syg og kunne ikke længere klare sig selv. Hvor ussel og fattig hendes tilværelse end var, så havde hun dog endnu sin personlige frihed. Det var det sidste, hun havde at miste. Hun vidste, at den ville blive taget fra hende ved fattiggårdens port, og det er derfor ikke mærkeligt, at hun strittede imod af alle kræfter og hylede og skreg, da sognefogeden og hans mænd kom for at bringe hende til fattiggården.

Naturligvis måtte Stine give op over for overmagten, og under skolebørnenes hujen og jublen lempede sognefogedens mænd hende håndfast op i fjællevoغن og kørte hende til fattiggården, som over sin port passende kunne have båret indskriften: »Her lades alt håb ude«!

Mennesker, der kom på fattiggården eller fik anden hjælp fra fattigkassen, havde pligt til at betale denne hjælp tilbage til kommunen. Fattighjælp var at betragte som et lån. Til gengæld for lånet måtte de afgive deres borgerlige rettigheder og deres personlige frihed. De kunne i princippet ikke flytte uden tilladelse, gifte sig, tage arbejde, have fuld råderet over personlige ejendele og eventuelle arbejdsindtægter. En familie, der kom på sognet, kunne ikke være sikker på at få lov til at forblive sammen. For langt de fleste mennesker, selv yngre folk, var det praktisk taget umuligt at slippe ud af gældsforpligtelsen til det offentlige - til »sognet«.

Utilstrækkelig fattigforsorg

De fattiges historie er et sørgeligt og beskæmmende kapitel i Danmarks historie, dog ikke værre end i andre nordeuropæiske lande.

Indtil reformationen i 1536 havde den katolske kirke i et vist omfang lindret den sociale nød. Kirken havde både en organisation og de nødvendige økonomiske midler til at løse denne opgave. I forbindelse med reformationen inddrog kongen kirkens gods under kronen efter princippet: Enhver tager sit, og fanden tager de sidste, og de sidste var de fattige.

I de følgende århundreder var mennesker, der kom i social nød, stort set henvist til at

Således kan Vorbasse Fattiggård have set ud i 1879. Tegningen er udført efter skriftlige oplysninger om bygningerne og deres placering.

klare sig ved tiggeri og kriminalitet. Kongen vedkendte sig ganske vist sin pligt til at sørge for de mennesker, der ikke selv kunne klare sig, men han gav opgaven videre til sine lensmænd, biskopper, købstadsråd og præster. Disse mennesker opbyggede en form for organisation for fattigforsørgelsen, men organisationen fik ingen penge at gøre godt med. Fattigforsørgelsen skulle udelukkende ske gennem frivillige bidrag, og de beløb, der kom ind, forsløg kun lidt.

På landet havde bønderne pligt til at tage sig af syge, gamle og forældreløse børn, der

boede i eller kom til sognet. Denne forpligtelse klarede bønderne som regel ved at lade dem gå på omgang imellem sig.

I 1643 udsendte kongen en forordning om, at kirkeværgen i ethvert sogn på landet skulle bygge et »fattigfolks hus til de fattige i sognet, som ikke kan få andetsteds hus«.

Da forordningen blev indskærpet flere gange de næste 150 år, tyder det på, at det gik trægt med at opføre fattighuse. Vorbasse-Hejnsvig Kommune fik sit fattighus i første halvdel af 1800-tallet.

Ret til hjælp

Det var først i begyndelsen af 1800-tallet, at der kom en egentlig sociallovgivning. Da fik sognene påbud om at oprette fattigkommissioner, der med præsten som født formand skulle tage sig af alle, der var kommet i en sådan nød, at de ikke kunne klare sig selv. Det vigtigste var dog, at der nu kom penge på bordet til løsning af de sociale opgaver. Pengene kom fra en særlig skat, som først og fremmest blev pålagt bønderne.

I 1841 blev der oprettet sogneforstanderskaber i alle sogne, eller kommuner, som de nu kom til at hedde. Dermed var begyndelsen til det kommunale selvstyre gjort. Sogneforstanderskabets vigtigste opgaver var at tage sig af sognets fattigvæsen, skolevæsen og vejvæsen. Når nogle sogneforstandere forfaldt til at kalde de to første uvæsener, skyldtes det, at det var fattigvæsenet og skolevæsenet, der gav dem de største bryderier, og som var de største økonomiske byrder.

I Grundloven, som blev vedtaget den 5. juni 1849, og som betød indførelsen af folkestyret, blev det slået fast, at »den, som ikke kan ernære sig eller sine, og hvis forsørgelse ikke påhviler nogen anden, er berettiget til at erholde hjælp af det offentlige, dog mod at underkaste sig de forpligtelser, som loven herom påbyder«.

Jo, de fattige havde fået rettigheder, men det var sogneforstanderskabet, eller - som det snart blev omdøbt til - sognerådet, der bestemte, hvorledes disse rettigheder skulle udmøntes.

Ideen om et arbejdshus

Den sociallovgivning, der blev gennemført i første halvdel af 1800-tallet, havde forbedret

fattiglemmernes forhold, men deres tilværelse var på ingen måde misundelsesværdig, og de fleste mennesker, der kom i nød, kæmpede til det yderste for ikke at komme på sognet og blive fattiglem. Man kunne ikke synke dybere; fattiglemmerne udgjorde samfundets bund.

De sognerådsmedlemmer, som fik de fattiges skæbne lagt i deres hænder, var ikke onde. De havde ikke noget ønske om at mishandle de fattige, men var præget af den tids opfattelse af, at nød og elendighed i et vist omfang var selvforskyldt. Derfor kunne der ingen mening være i, at fattighjælpen blev alt for rigelig. Endvidere havde de det tunge ansvar for, at sognets økonomi kunne hænge sammen. Med de forpligtelser, som staten pålagde kommunen, især med hensyn til skoler og fattigforsørgelse, var det nødvendigt at holde igen på udgifterne, hvis da ikke skatterne skulle stige. Og for bønder har det til alle tider været værre at gennemføre skattestigninger end at danse med Fanden selv.

Altså holdt bønderne som regel fattighjælpen på et minimum. Syge, gamle og småbørn, som ikke kunne arbejde, blev sat i pleje, hvor plejen var billigst at få, mens større børn og andre fattiglemmer, der var mere eller mindre arbejdsduelige, blev lejet ud til dem, der ville give mest for deres arbejdskraft. Men uanset hvor dygtig sognerådet var til at købe pleje og leje arbejdskraft ud, var udgifterne altid langt større end indtægterne.

Det var på den baggrund, at ideen om at samle alle sognets fattiglemmer på ét sted dukkede op. Ved at oprette fattiggårde eller arbejdshuse, som de blev kaldt i begyndelsen, kunne kommunen selv overtage plejen

af småbørn, syge og gamle. Plejearbejdet kunne til dels udføres af andre fattiglemmer, som var i stand til at arbejde lidt. Øvrige arbejdsdygtige lemmer kunne endvidere spinde og væve og i det hele taget fremstille produkter, der kunne sælges. Hvis der var jord til fattiggården, kunne lemmerne deltage i gårdens drift og således være med til at skaffe mad på bordet til alle lemmerne.

De ivrigste fortalere for oprettelse af fattiggårde ville ikke udelukke, at kommunen i den sidste ende kunne komme til at tjene penge på et sådant foretagende. Det var der dog ikke mange, der turde tro på, men der var andre fordele ved fattiggårdene, som var indlysende: Man kunne få lemmerne samlet og dermed bedre kontrollere dem, man kunne ved en ihærdig indsats lære dem arbejde i stedet for at hengive sig til betleri, druk og usædelighed, man kunne begrænse fattigfolks tiggeri og omstrejfen, og man kunne sørge for, at lemmernes børn og forældreløse børn passede deres skolegang. Alt dette krævede naturligvis, at der blev håndhævet en streng disciplin og en fast orden i fattiggården. Det måtte lemmerne ikke alene finde sig i, men være glade og taknemmelige for, for det var jo til deres eget bedste.

Fattigforsorg i Vorbasse-Hejnsvig Kommune

De fleste fattiggårde blev oprettet i den sidste halvdel af 1800-tallet, men allerede inden den tid havde de første set dagens lys, f.eks. i Døstrup i Sønderjylland i 1826, i Andst-Gesten Kommune i 1840 og Brørup-Lindknud i 1842.

Dermed var fattiggårdene rykket tæt på Vorbasse, men der skulle komme til at gå mange år, inden man her tog skridt til at op-

rette én. Vorbasse-Hejnsvig sogneråd fortsatte den gamle tradition med at udleje arbejdsdygtige fattiglemmer og købe (indtinge) ophold og pleje til børn, syge og gamle hos familier, der var villige til at tage dem for en rimelig betaling. Sognerådet holdt indtægning hvert år i april og oktober. Så blev der med hver plejefamilie aftalt, hvor meget den skulle have for at have et fattiglem i huset det følgende år.

Plejefamilien skulle ikke bare sørge for »kost, pleje og opvarmning« til fattiglemmet, men i mange tilfælde også for tøj, træsko og andre fornødenheder. Ofte blev disse fornødenheder nøje opregnet, f.eks. blev der i 1877 aftalt følgende til en kone: »2 særker, 1 vadmels underskørt og 1 dito kjole, en ulden forklæde, fornøden hovedtøj, 1 halvtrøje, vanter og træsko«. I plejebetingelserne for en gammel mand indgik det i aftalen, at han skulle have otte pund røgtobak. Det var dog sjældent at se så luksusbetonede poster i aftalerne.

Den betaling, som sognerådet måtte af med for det enkelte fattiglem afhang naturligvis af, om den pågældende kunne arbejde en smule eller var svag og plejekrævende. Gamle koner kunne som regel selv reparere deres tøj, og derfor indgik det ofte i aftalerne om dem, at plejefamilien skulle forsyne dem med »sygarn og lapper«.

I 1868 måtte sognerådet indtinge i hvert fald 13 fattiglemmer hos plejefamilier. For den billigste, der var et barn, skulle sognerådet betale 9 Rdl. for et år, mens det for den dyreste, en svagelig gammel mand, måtte betale 68 Rdl. I aftalen om ham er der tilføjet: »Skulle en langvarig sygdom af mindst 3 uger gøre ham sengeliggende, da skal der for den

forstørrede opvartning ydes en billig (rimelig) erstatning«.

I visse tilfælde blev plejevederlaget helt eller delvis betalt med rug eller anden form for naturalier. De fleste aftaler - i hvert fald de, der gjaldt gamle og svagelige fattiglemmer - indeholdt en bestemmelse om, at uanset aftalen gjaldt for et år, så skulle betalingen opføre med dødsdagen, hvis fattiglemmet afgik ved døden.

Sognerådsprotokollen viser, at de fleste gamle fattiglemmer, der blev indtinget, blev hos den samme plejefamilie resten af deres dage. Man må gå ud fra, at de har delt familiens vilkår på godt og ondt, og at de har haft en rimelig tilværelse.

Det var yderst sjældent, at der kom klager over, at plejefamilierne ikke behandlede fattiglemmerne ordentligt. Når det skete, var det som regel naboer, der gjorde sognerådet opmærksom på det.

Det grelleste tilfælde af misrøgt af gamle drejede sig ikke om et fattiglem, men en gammel aftægtsmand. Hans aftægtskontrakt hvilede som en prioritet på den ejendom, hvor han boede. For at slippe af med den prioritet, forsynede ejeren den gamle med så rigelige mængder brændevin, at han hurtigt drak sig ihjel. Her gik naboerne til sognerådet, som så greb ind.

I 1870 kunne sognerådet i Vorbasse-Hejnsvig Kommune konstatere, at der år for år blev stadig flere fattiglemmer, der skulle indtinges. Med beklagelse kunne sognerådet ligeledes konstatere, at der gennem flere år ikke havde været arbejdsdygtige fattiglemmer, der kunne udlejes. Udgifterne steg, og indtægterne svigtede.

Lån og midlertidig hjælp

For at holde udgifterne nede, forsøgte sognerådet ofte at forebygge ved at give f.eks. lån til folk, der var kommet i en midlertidig nødsituation. Lån, som først og fremmest blev givet til yngre mennesker, der havde mulighed for at betale tilbage, blev som regel givet uden nogen form for sikkerhed. Lånet kunne gives i form af kontanter eller naturalier. Det skete ikke så sjældent, at husmænd og småbønder blev tvunget til at bruge eller sælge den del af høsten, der skulle have været gemt til udsæd om foråret. Hvis en sådan familie ikke fik sået, ville den ingen indtægter få og før eller senere komme på sognet, og således være henvist til at få fattighjælp. I sådanne tilfælde kunne kommunen se sin fordel i at træde til med hjælp. Sognerådsprotokollen har blandt andet følgende eksempler på sognerådets udlånsvirksomhed:

I foråret 1869 »tilstodes Jens Grøn Nielsen 2 tdr. rug til låns der vil være at tilbagebetale inden 1. oktober«. Samme år fik en anden mand et kontantlån på 8 Rdl., der skulle tilbagebetales med halvdelen til Bække marked og halvdelen til Mikkelsdag, den 29. september. I ét tilfælde hjalp sognerådet en gammel mand, der var håbløst bagud med sine prioritetsbetalinger og derfor stod foran en tvangsauktion. Den gamles søn fik hjælp til at overtage ejendommen, mod til gengæld at give den gamle en aftægtskontrakt, der sikrede ham mod at komme på sognet.

I de fleste tilfælde blev lånene betalt tilbage, dog ikke altid. Det fremgår af protokollen i 1870, at Frederik Glarmester, der havde fået et lån på 5 Rdl., ikke havde betalt pengene tilbage. Derfor »vedtoges det at registrere (tage pant i) hans ejendele«. Mens mange fami-

lier blev reddet fra fattighjælpen gennem lån fra kommunen, stod Frederik Glarmester ikke til at redde. Han og familien kom et par år senere på fattighjælp.

En anden form for forebyggende arbejde var sognerådets tilskud til Den fri Fattigkasse, som blev bestyret af et særligt udvalg. Denne kasse, der fik sine midler fra frivillige bidrag fra sognets beboere og institutioner, kunne gå ind og yde midlertidig hjælp til familier, der var kommet i nød, f.eks. på grund af sygdom eller arbejdsløshed. Hjælp fra denne kasse skulle ikke betales tilbage, og havde ikke virkning som fattighjælp. I 1869 besluttede sognerådet at hæve sit tilskud til Den fri Fattigkasse fra 25 til 50 Rdl. som et forsøg på at holde flest mulige mennesker fri for fattighjælp.

Trods sognerådets ihærdige forsøg på at holde fattighjælpsudgifterne nede, steg de, og de blev en alvorlig byrde for Vorbasse-Hejnsvig Kommune. Sognerådet måtte altså gøre noget radikalt. Protokollen fortæller da også, at sognerådet grundlovsdag 1870 »vedtog at virke for, at der i kommunen oprettedes en fattiggård, og skulle rådets medlemmer forhøre sig for, hvor en passende ejendom kunne købes«.

En egnet ejendom

Der skete dog ikke noget i sagen, for et halvt år senere, i januar 1871, gentog sognerådet sin beslutning om at oprette en fattiggård. Denne gang blev der nedsat et udvalg, som skulle se på passende ejendomme og forhøre sig om, på hvilke betingelser, de kunne købes. Udvalget kom til at bestå af sognerådsformand Niels Madsen, Nebel, og yderligere to sognerådsmedlemmer.

Der har tilsyneladende ikke været nogle passende ejendomme til salg på det tidspunkt, eller også har udvalget været for kritisk. Først hen på sommeren 1871 viste der sig en interessant mulighed, da det rygtedes i sognet, at grev Moltke, Glorup, der ejede Skødebjerggård, var interesseret i at sælge den.

Skødebjerggård var med sine ca. 700 tdr. land så ubetinget sognets største gård, så det var sin sag at købe den og gøre den til fattiggård. Sognerådet drøftede muligheden for at indgå samarbejde med Vejen-Læborg Kommune om en fælles fattiggård på Skødebjerggård. Tanken blev dog forkastet. Det var for stor en mundfuld.

Der gik nu flere år, hvor der intet skete i sagen. Først i februar 1877 vendte sognerådet tilbage til spørgsmålet. I protokollen står der: »Formanden foreslog oprettelsen af en fattiggård. Rådet var énstemmig af den mening, at det var en påtrængende nødvendighed og især gavnlig for den yngre slægt at få en fattiggård. Det overdroges Jacob og Christen at forhøre hos Jørgensen, hvad hans gård kan købes for, og formanden at foranstalte et møde i tilfældet af, at der kan fås antagelige betingelser«. Nu skulle der ske noget. De to sognerådsmedlemmer, der skulle undersøge købsbetingelserne var Jacob Pedersen og Christen Donslund. Den gård, som sognerådet havde udset sig, var Vorbassegård, der ejedes af Niels Jørgensen.

Man må sige, at sognerådet stilede højt, først med Skødebjerggård og nu med Vorbassegård, der både areal- og hartkornsmæssigt var den største gård i Vorbasse by. Heller ikke denne gang kom der dog en handel ud af sognerådets planer.

Østergade i Vorbasse med Brugsen i forgrunden. (Lokalthistorisk Arkiv Vorbasse)

Iveren efter at købe en fattiggård fik tilsyneladende sognerådet til at skære ned på kravene til, hvad man kunne kalde en egnet gård, for da Jacob Niensens gård, der ikke var særlig stor, blev til salg ved juletid 1877, viste sognerådet stor interesse for at købe den. Jacob Niensens gård var udstykket fra én af de gamle gårde i Vorbasse by, som havde haft matrikelnummer 7.

Jacob Niensens gård

Omkring 1830 var Peder Christensen, Donslund Mølle, ejer af denne gård. Han udstykk-

kede jorden og oprettede to nye gårde nord for byen. På den oprindelige gård i Vorbasse by opførte han i 1847 en vindmølle. Fra gammel tid havde bønderne i Vorbasse været henvist til at få deres korn malet enten i Donslund eller i Nybjerg. Det har nok været en torn i øjet på mølleren i Donslund, at han måtte se bønderne i den østlige del af Vorbasse sogn køre til konkurrenten i Nybjerg med deres korn. Det var sikkert grunden til, at Peder Christensen opførte en mølle på sin gård i Vorbasse by. Gården kom herefter til at hedde Møllegården.

Det var den ene af de to nye gårde, sognerådet var interesseret i at købe og gøre til fattiggård. Ved udstykningen havde den fået matrikelnummer 7a, og har i dag adressen Skjoldbjergvej 11. Da sognerådet hørte, at Jacob Nielsen ville sælge sin gård, blev spørgsmålet om køb drøftet på et sognerådsmøde den 8. januar, og man vedtog at mødes allerede næste dag hos Jacob Nielsen.

Fra dette møde kan man læse følgende i protokollen: »1878, den 9. januar samledes rådet hos Jacob Nielsen i Vorbasse, og efter at have beset hans gård, erfaret købesummens størrelse, betingelserne for afbetaling og den besætning, der kunne medfølge, tog rådet under forhandling, hvorvidt gården var passende til en fattiggård og købesummen antagelig.

Samtlige rådets medlemmer var enige derhen, at købesummen var billig og udbetalingsvilkårene favorable, ligesom og at beligheden var heldig både for kirke, skole, præst og mølle; derimod var alle rådets medlemmer enige i det ønskelige i at have erholdt en større gård med græsrigere jorder, men hidtil havde en sådan ikke været at erholde på passende vilkår og sted«.

Ved afstemningen var fem stemmer for at købe gården, medens to, nemlig Christen Donslund og Peder Christensen, stemte imod at købe den.

Gården med en del besætning blev således afkøbt af sognerådet for at anvendes til en fattiggård for kommunen for købesum, i alt 8.600 kr, at modtage den 1. februar dette år, og bestemtes, at sælgeren i forening med formanden og et andet medlem af rådet næste dag skulle få købekontrakten beskrevet«.

Protokollen er behørigt underskrevet, men inden de to, der var imod handelen har skre-

vet under, har de noteret: »Ikke med vor tilfredshed«.

Inden handelen kunne finde endeligt sted, skulle købet godkendes af amtet, som også skulle godkende, at det nødvendige lån til købet blev optaget. For flertallet i sognerådet var det vigtigt at få alle formaliteter bragt i orden hurtigst muligt, så fattiggården kunne komme til at fungere. Det skulle dog snart vise sig, at sagen ikke fik nogen let gang, først og fremmest på grund af Christen Donslunds modstand mod købet af gården.

Allerede en god uges tid efter mødet hos Jacob Nielsen, holdt sognerådet møde igen. Sandsynligvis for at stemme Christen Donslund mildere over for projektet gav man ham et ærefuldt hverv. Sammen med sognerådsformanden skulle han forfatte et regulativ for Fattiggården. Det var en alvorlig sag, og derfor »mente rådet, at det var ønskeligt, at (sognepræsten) pastor Korn, var til stede ved forfattelsen«.

Igen en god uges tid senere blev sognerådet hasteindkaldt til møde. Om anledningen til mødet står der i protokollen: »Formanden gjorde bekendt, at han havde erfaret, at nogle mænd af Vorbasse by havde besluttet at klage til stiftamtet over, at man har købt gård, bestemt til fattiggård, og i den anledning indbudt kommunens skatteydere til et offentligt møde den 30. ds. for ved afstemning at få afgjort, om de ønskede den nævnte gård til en fattiggård eller ikke, og (formanden) opfordrede Christen Donslund og Peder Christensen til den 30. ds. at fremkomme med forslag på en gård, som efter deres mening var perfekt og til deres tilfredshed og tillige erfare købesummens størrelse og de øvrige betingelser«.

I protokollen refereres desværre ikke den efterfølgende debat, der står kun, at formandens opfordring »vandt de to mænds bifald«. Der er desværre heller ingen oplysninger om, hvad der skete på beboermødet. Men uanset udfaldet af dette møde overtog kommunen Jacob Nielsens gård pr. 1. februar 1878, som det var blevet aftalt.

I protokollen nævnes, at sognerådet den 12. februar godkendte, at der blev givet 4% pro anno i rente for et midlertidigt lån, optaget hos formanden. Det betyder sikkert, at Niels Madsen af egen lomme finansierede kommunens køb af gården, indtil der kunne tages et fast lån hjem.

Ved overtagelsen havde sognerådet endnu ikke fået amtets formelle godkendelse af købet og tilladelse til optagelse af lån. Der er dog ingen tvivl om, at Niels Madsen, som var en særdeles dygtig sognerådsformand, under hånden havde skaffet sig sikkerhed for, at amtet ikke ville lægge hindringer i vejen for købet.

Hvorom alting er, så overtog sognerådet gården til den bestemte tid, og fra den dag, til sognerådet solgte gården i 1942, blev Fattiggården sognerådets faste mødested.

Uenighed i sognerådet

Det har været en stor tilfredsstillelse for flertallet i sognerådet at få en fattiggård, ikke mindst for Niels Madsen, som var den, der havde arbejdet ivrigst for sagen. Ganske vist var gården ikke helt, som sognerådet havde ønsket sig, men den var anvendelig. Det vigtigste var nok, at den havde været forholdsvis billig, 8.600 kr. med besætning. Den samlede pris svarede nogenlunde til værdien af 100 køer.

Det var naturligvis skår i glæden, at to af sognerådsmedlemmerne var så indædt imod handelen. Normalt handlede sognerådet altid i største enighed og fordragelighed. Men det var ikke tilfældet her. Christen Donslund og Peder Christensen blokerede for enhver snak om Fattiggården. De nægtede simpelthen at deltage i forhandlinger, der drejede sig om den.

Ved sognerådsmødet i marts forsøgte Niels Madsen at få dem med ind i arbejdet igen og stillede dem blandt andet følgende konkrete spørgsmål: »Vil I være med til at drøfte: Optagelse af lån til dækning af købesummen, antagelse af bestyrer og husbestyrerinde, om fattiglemmerne skal anbringes på gården straks eller snarest efter 1. april, forberede skridt til indkøb af materialer til bygningernes udvidelse og nødvendig udbedring af lokalerne, tegning og forslag til bygningernes udvidelse«.

Til forslaget om optagelse af lån til dækning af købesummen svarede de, at de ikke ville gå med til, at der blev udbetalt penge af kommunekassen, inden man havde fået amtets godkendelse af, at gården blev indrettet som fattiggård.

De øvrige spørgsmål svarede de benægtende på. Dog - og det kan forekomme lidt ulogisk - havde de intet imod, at der blev udarbejdet tegning og forslag til udvidelse.

Udvidelsesplaner

Efter denne bastante afvisning af samarbejde, hævdede Niels Madsen mødet, men samlede sognerådet minus de to modstandere hjemme hos sig selv samme dag. Arbejdet skulle jo gå videre og helst hurtigt. På dette møde bestemte man, at fattiglemmerne skulle an-

bringes på gården snarest muligt. Formanden skulle »træffe foranstaltninger til at indlede det fornødne til at erholde et lån til betaling af købesum og bygningernes udvidelse«. Lånet måtte være op til 10.000 kr. Formanden måtte dog ikke foretage sig noget endeligt angående lånet, inden de øvrige medlemmer havde godkendt det. Endvidere skulle formanden tegne et grundrids over gårdens bygninger og skitsere en tilbygning »af 6 fag, samme vidde og højde som det værende våningshus ved dens østre ende«. Skitsen skulle sendes til godkendelse i amtet.

Sognerådsmedlemmerne skulle straks gå i gang med at forhøre sig om, hvor man billigst kunne få mursten, da der på den tid var flere teglbrænderier i Vorbasse sogn. I øvrigt ville man på et senere møde drøfte anskaffelse af materialer til udvidelsen.

Samme dag skulle sognerådet også afgøre en meget vigtig sag vedrørende Fattiggården, nemlig hvem der skulle være bestyrer. Niels Madsen havde sikkert fundet den rette mand inden mødet og forberedt ham på, at han kunne blive bedt om at komme til sognerådsmødet. Protokollen fortæller i hvert fald, »at Hans Laugesen, Nebel, kom til stede«.

Hans Laugesen og hans kone blev antaget som henholdsvis bestyrer og husbestyrerinde for 21 kr. pr. måned. Det var ikke nogen fyrstelig betaling, men oven i lønnen kom, at parrets »to yngste børn måtte nyde fri kost og logi på Fattiggården«.

Det var naturligvis en alvorlig sag at ansætte folk til så ansvarsfulde opgaver, og sognerådet sikrede sig derfor på alle måder. Hans Laugesen og hans kone skulle tiltræde i samme uge, og deres ansættelse gælde til den 1. august. De måtte dog binde sig til at blive til

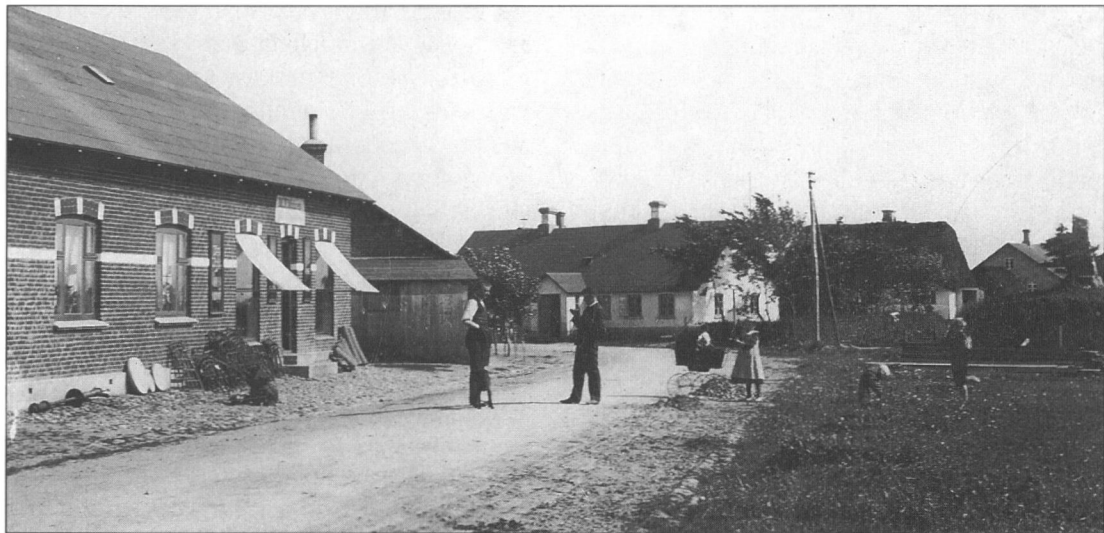
den 1. november, hvis sognerådet ønskede det. Mens protokollen ikke nævner noget om, hvilke muligheder de havde for at sige op, står der, at sognerådet kunne opsige dem med en måneds varsel.

Som nævnt ville sognerådet gerne have købt en lidt større gård med mere græsrigge arealer. Hvor stor Fattiggården præcis var, vides ikke. Martin Sørensen, søn af fattiggårdsbestyrer Hans Sørensen, har anslået, at der hørte ca. 40 tdr. land agerjord og ca. 80 tdr. land hede til Fattiggården, da han var dreng på gården. Hans Sørensen var bestyrer fra 1904 til 1908. På det tidspunkt havde kommunen solgt en del af heden fra. Under alle omstændigheder er det sikkert, at størstedelen af jorden har ligget hen som hede, da kommunen købte gården.

Det var måske med henblik på at opdyrke heden, at sognerådet allerede et par måneder efter købet besluttede, at der skulle graves en mergelgrav på Fattiggårdens mark. Graven skulle være otte alen bred og 12 alen lang. Manden, der skulle udføre gravearbejdet skulle »for hver alen have 4 øre for den øverste alen og siden 2 øres tillæg for hver alen dybere«. Kosten til manden skulle Fattiggården levere for 66 øre pr. dag. I den pris var dog ikke iberegnet kaffe og brændevin.

Arbejdet må være gået i gang med det samme, for kort tid efter modtog sognerådet besked fra herredsfogeden om, at mergelgraven var til fare for trafikken på Præstevejen, vejen mellem Vorbasse og Hejnsvig, og sognerådet skulle derfor »uden mindste ophold lade opsætte et fuldstændigt og betryggende hegn«.

Den værste mangel ved den nye Fattiggård var dog, at stuehuset var for lille. Når besty-

»Torvet« i Vorbasse omkring 1908. (Lokalthistorisk Arkiv Vorbasse)

rereren havde fået den stue, han skulle have til sig og sin familie, var der ikke plads til fattiglemmer. Det var derfor, sognerådet straks bestemte, at der skulle opføres en tilbygning. I april 1878 kom amtets godkendelse af Fattiggårdskøbet og senere også tilladelse til at optage det nødvendige lån og godkendelse af byggeplanen.

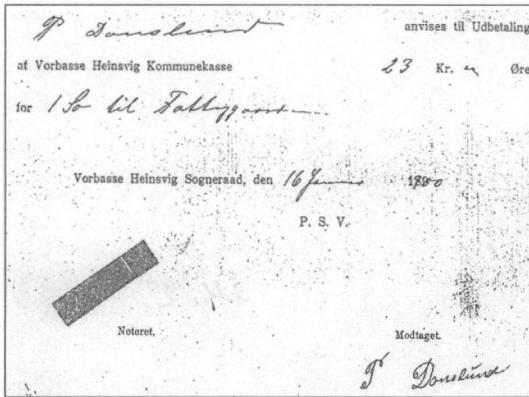
Da amtet havde godkendt købet, opgav Christen Donslund og Peder Christensen deres blokering af sognerådets arbejde vedrørende Fattiggården. Det har nok glædet dem, at det samlede sogneråd allerede i maj 1878 måtte erkende, at det var umuligt at rejse penge til den planlagte nybygning. Nybyggeriet blev derfor udsat til sommeren 1879.

For at være ude i god tid, besluttede sognerådet allerede i november 1878 at holde licitation over den seks fags tilbygning, der

skulle opføres. Christen Donslund og Peder Christensen protesterede mod beslutningen og forlangte licitationen udsat til februar. Det fik de dog intet ud af. I marts 1879 bemyndigede sognerådet formanden til at »rejse til Kolding og gøre indkøb af beslag til vinduer og døre samt låse til Fattiggården«.

I oktober 1879 stod tilbygningen færdig. Da blev det nye hus synet af bygmesteren og det samlede sogneråd, som »modtog bygningen i den stand, den forefandt, og bygge lønnen blev ham (bygmesteren) udbetalt«. Den nye bygning blev til brandforsikringen takseret til en værdi af 2.050 kr. Herefter var alle bygningerne på Fattiggården brandforsikret for i alt 5.618 kr.

Nybygningen var opført af brændte sten, og den havde stråtag ligesom resten af Fattiggården. Huset var indrettet med seks kam-

Fra Fattiggårdens bilagsamling. (Lokalhistorisk Arkiv Vorbasse)

re i hver side og en gang, der gik gennem hele bygningen. I forbindelse med nybyggeriet var der også blevet foretaget nogle småændringer og reparationer af det gamle stuehus. Blandt andet var komfuret blevet udskiftet. Det gamle komfur blev »solgt til Søren Hansen for 28 kr. med 3 måneders kredit«.

Skiftende bestyrere

Sognerådet var ganske godt tilfreds med Hans Laugesen som bestyrer, og allerede i juli 1878 blev han fæstet frem til 1. maj 1879 og siden til 1. november 1879, »dog på den udtrykkelige betingelse at Hans Laugesen skal rette sig efter den ham meddelte instruks. I tilfælde af misligholdelse af denne forbeholder sognerådet sig ret til at opsiges ham med en måneds varsel«. Tilfredsheden har altså ikke været udelt. Endvidere havde sognerådet fortrudt, at man havde været så rundhåndet med lønnen, 21 kr. pr. måned. Den burde nedsættes, i hvert fald i vintermånederne.

Hans Laugesen har åbenbart ikke forbedret sig med hensyn til at rette sig efter instruks. Han blev nemlig sagt op og blev pr. 1. november 1879 afløst af Niels Jensen. Han havde været bestyrer på fattiggården i Bække og var således udlært som bestyrer. Til ham måtte sognerådet ryste op med en årsløn på 300 kr. Niels Jensen var bestyrer på Fattiggården til november 1882. I den tid steg hans årsløn til 350 kr.

Da Niels Jensen blev sagt op, muligvis fordi han ville presse lønnen yderligere op, var der flere, der var interesserede i at overtage stillingen. Om sognerådets valg mellem disse ansøgere står der i protokollen »Til bestyrer på Fattiggården valgtes (Hans Jørgen) Pallesen, hvis han vil lade sig leje for 200 kr. årlig, ellers Holm«!

Det var altså enten eller for Hans Jørgen Pallesen, men han accepterede betingelserne. Et par måneder efter hans ansættelse gik sognerådet med til, at »da bestyreren selv holder sig med bord, seng osv. til sin egen stue, da må han holde et får med yngel, som græsser og fodres sammen med Fattiggårdens egne dyr«.

Hans Jørgen Pallesen, som beholdt bestyrerposten på Fattiggården til 1887, nåede dog at få sin kontantløn op til 325 kr. pr. år.

Fattiggårdens drift

Når bønderne i sognerådet fæstede en bestyrer til Fattiggården, bar de sig ad, som når de lejede sig en avlskarl til deres egen gård. Bestyreren blev ansat til en bestemt årsløn, og han blev fæstet for ét år ad gangen fra skiftedag til skiftedag, som var 1. november og eventuelt 1. maj. Bestyreren blev også behandlet som en tjenestekarl. Han havde ikke

nogen selvstændig stilling i forhold til Fattiggårdens landbrug, men arbejdede efter sognerådets anvisninger. Det var sognerådet, der traf beslutningerne. Det viser følgende uddrag af protokollen:

»Rådet forment, at det ville være mere hensigtsmæssigt og til kommunens fordel, at Fattiggården drives med stude i stedet for heste, og vedtog rådet at denne ændring burde finde sted, når sådant kunne ske på antagelige vilkår.

Rådet afkøbte skolelærer Møller en sort ko for 87 kr.

Der købes til Fattiggården 5 tdr. sæderug af Niels Hansen, Vorbasse, for 16 kr.

Fattiggården skal ikke være medlem af Kragelund Mejeri.

Det vedtoges af købe en vædder til Fattiggården, f.eks. den, som Niels Hansen har købt af Niels Jensen, hvis den kan købes klipet for 10,50 kr.

Det vedtages at drage omsorg for, at den rødbrøgede ko sælges i Grindsted eller hvis ikke, da i Bække marked og i stedet for købes 1 eller 2 køer og 1 ko til slagtning.

Det vedtages, at soen holdes til orne, og at der købes 1 svin til fedning«.

Den instruks, der nævnes i forbindelse med bestyreren, handlede sandsynligvis kun om hans forhold til lemmerne. Hans øvrige arbejde, kan ikke have været beskrevet, for det blev til stadighed udvidet. Sognerådet fandt hurtigt ud af, at bestyreren kunne bruges til mange opgaver. Han blev sat til at pløje for folk, der - som regel på grund af sygdom - ikke kunne klare arbejdet selv. Han blev sendt af sted med Fattiggårdens vogn, når sognerådet skulle have varer hjem fra Vejle eller Kol-

ding, eller for at hente fattiglemmer, der skulle anbringes på Fattiggården. Han blev sat til at køre lyng og sten ud på de veje, der skulle udbedres, og »i det hele taget udføre så meget vejarbejde som muligt, uden at gårdens drift lider derved«. Det sidste var naturligvis væsentligt at få med.

Bestyreren skulle selvfølgelig også tage sig af fattiglemmerne. I det daglige var det dog nok hans kone, der stod for den del af arbejdet.

Lemmerne

Fattiggården åbnede portene for de første lemmer den 1. maj 1878. Der blev da optaget en hel familie: Jørgen Nielsen (Fromsejer), 55 år, Maren Kirstine Christensen, 40 år, Johannes J. Fromsejer, 7 år, Markus J. Fromsejer, 6 år, Sine Johanne J. Fromsejer, 5 år, og Hans Ib J. Fromsejer, 2 år. Året efter fik familien endnu en lille Fromsejer, der også blev optaget på Fattiggården.

I efteråret 1878 og vinteren 1879 rykkede der yderligere seks fattiglemmer ind på gården, blandt dem Glar-Dres (Andreas Bohnsen) og hans kone Bolette. De var henholdsvis 73 og 71 år. De havde i mange år boet i kommunens fattighus, en lille rønne, der lå ensomt på heden mellem vejen til Skjoldbjerg og Præstevejen. Der havde de klareret sig for det, Dres kunne tjene som omvandrende glarmester. Nu kunne Dres imidlertid ikke arbejde mere, og derfor måtte de på Fattiggården. Sognerådsprotokollen fortæller om dem: »Da Glar-Dres og Bolette formedelst alder og svagelighed nu bliver at forsørge på Fattiggården, så vedtoges, at deres ejendele føres hen på Fattiggården af dennes bestyrer«.

Slang Mark den 1te Juni 1900

Udgiftsbilag Nr. 53

Hans Madsen Nobel og
Kriesteren Gylbjerg

anvises til Udbetaling

af Vorbasse Heinsvig Kommunekasse

39 Kr. 10 Øre

for at Grove 44000 Klyne til
Vorbasse Fattiggård

Vorbasse Heinsvig Sogneraad, den

189

P. S. V.

39,10
12 50

57,60

Noteret.

Modtaget.

Peder Christensen
Hans Madsen

Fra Fattiggårdens bilagsamling. (Lokalhistorisk Arkiv Vorbasse)

Deres sparsomme bohove bestod af: »1 dragkiste, 1 halvkiste, 1 skab, 1 bord og 2 stole, 1 stueur, 6 skilderier, 4 par tekopper, 4 talerkener og 1 fad, 1 glarkiste«. Deres beholdning af tøj var også beskeden. Andreas ejede: »1 kjole, 2 par bukser, 1 par underbukser, 1 undertrøje, 2 par hoser, 3 stk. ganglinned, 1

kasket, 1 hat og 2 veste«. Bolette havde: »3 kjoler, 2 underskorter, 3 stk. ganglinned, 5 forklæder, 4 (tør)klæder, 2 par strømper, 2 kyser, 1 trøje og 1 par klodser (træsko)«.

Da Dres og Bolette havde forladt Fattighuset, blev det sat nødtørftigt i stand, og så rykkede der en anden familie ind, som »sognerå-

den 1 Januar. Optegnelser over de Mandspersoner

Fulde Navn	Pødested	Ålder
Jørgen Nielsen	Hore Andet	88
Johannes J. Frandsen	Skaldsted	10
Karsten J. Frandsen	Førling	9
Hans N. J. Frandsen	Heilbeck	5
Anders Christensen	Barbarie	65
Harvald A. Christensen		
Jens A. Christensen		
Marius Jørgensen	Brandkøle	14
Carl N. Jørgensen	Barbarie	11
Peder Anselmus Jørgensen	Barbarie	3
Nils Marius Chr. Hansen	Barbarie	..
Anders Peder Pedersen	Thyngsvej	28
Anders Jørgensen (Kvæst)	Kebøgevej	55
Christen S. Jacobson		60
Anders H. Christensen	Barbarievej	72

Til- og afgangsprotokollens optegnelser over »de på Fattiggården værende lemmer«, 1882. (Lokalhistorisk Arkiv Vorbasse)

det forment ville være i stand til at klare sig uden yderligere hjælp«.

Sognerådet ville have anbragt endnu en kone på Fattiggården, men hun blev reddet af sin svigersøn, Abraham Nielsen, som »fremstod for sognerådet og tilbød at tage hans svigermor i pleje, fordi hun kuns ugerne ville anbringes på Fattiggården«. Sognerådet gik

med til at give ham 5 kr. om måneden for fortsat at tage sig af svigermøder, dog kun til sommeren 1879. Til den tid ville den nye tilbygning stå færdig, og så ville der være bedre plads. Konen fik dog også i 1879 lov til at forblive hos svigersønnen og kom aldrig på Fattiggården.

I øvrigt blev de 5 kr. om måneden fremover

fast takst for at have sin svigermor i huset. Da en mand nogle år senere ikke ville gå med til den betaling, kom svigermoderen prompte på Fattiggården.

Der må have været trængsel i det lille stuehus på Fattiggården i vinteren 1878-79. Med bestyrerfamilien boede der 17 personer i huset. Der var således fattiglemmer nok på gården til at fylde det nye hus, da det stod færdigt i efteråret 1879. Der flyttede da også kun én ny person ind.

Kommunens forsørgelsespligt

En del af de fattiglemmer, som kom til at bo på Fattiggården, var forsørgelsesberettigede i Vorbasse-Hejnsvig Kommune, selvom de havde boet i årevis i andre kommuner. Man var nemlig forsørgelsesberettiget i sin hjemstedskommune, og hjemstedskommunen var den kommune, hvor man var født, eller hvor man efter sit fyldte 14 år havde boet uafbrudt i mindst fem år uden at modtage fattighjælp. Fattigfolk, som i mange tilfælde skiftede bopæl ofte, kunne således blive ved med at have den samme hjemstedskommune, hvis de med mellemrum havde modtaget fattighjælp.

Omfanget af den fattighjælp, som fremmede kommuner udbetalte til mennesker, der havde Vorbasse-Hejnsvig som hjemstedskommune, skulle i hvert enkelt tilfælde godkendes af sognerådet i Vorbasse-Hejnsvig, som skulle refundere den fremmede Kommune udgiften. I en del tilfælde valgte sognerådet at tage nogle af disse fattiglemmer hjem. Det gjaldt især, når sognerådet fandt, at de fremmede kommuner var for flotte med at tildele fattighjælp på Vorbasse-Hejnsvig Kommunes regning. Man har på fornemmelsen, at sognerådet i sådanne tilfælde skrev til dis-

se kommuner med en vis tilfredshed, at de pågældende »fattiglemmer vil være at anbringe på herværende kommunes fattiggård«.

Der gemmer sig sikkert mange tragedier bag de forholdsvis kortfattede beslutninger i sognerådsprotokollen om at hente f.eks. gamle enker hjem fra Kolding, hvor de havde boet en stor del af deres liv, eller en mor og hendes børn hjem fra Sjælland, hvor hun havde været gift, men var blevet ene. Nogle få blev sendt hjem gennem Udenrigsministeriet og politiet. Det gjaldt f.eks. dem, der var kommet til at bo i Sønderjylland, som da hørte under Tyskland. Hvis de kom i nød, men stadig var forsørgelsesberettigede i Danmark, blev de straks lempet ud af landet. I protokollen er der en optegnelse om en sådan pige, der kom hjem på Fattiggården i Vorbasse: »Formanden overdroges at skrive til politimesteren i Kolding om at lade Eline Laurine Gamch med hendes tvende uægte børn transportere med jernbane til Lunderskov og videre pr. post(vogn) til Kragelund, når disse vorder ham afleveret fra udlandet«.

Selv med den nye bygning kunne Fattiggården slet ikke rumme alle kommunens fattiglemmer. Sognerådet var derfor nødt til fortsat at indtinge fattiglemmer og udleje de arbejdsdygtige. Udlejningen gjaldt naturligvis også de arbejdsdygtige på Fattiggården, både børn og voksne.

Udearbejde

I visse tilfælde var sognerådet villig til at tage menneskelige hensyn og følge fattiglemmernes ønsker, både når det drejede sig om plejefamilie og arbejdsplads. Det gjaldt naturligvis især i de tilfælde, hvor det også var til sognerådets fordel.

Regning
til Fattiggården i Vorbasse

1910
Sept 19.

1 Ligepris
betalt for 1 Aarit at Bogen

	4 1/2
	44
	4 1/2 44 om

betalt

Vorbasse d 21. Sept 1910

M. Jensen

4 1/2 44 om

Fra Fattiggårdens bilagsamling. (Lokalhistorisk Arkiv Vorbasse)

Der findes eksempler på, at sognerådet valgte en dyrere løsning for at imødekomme et ønske, men normalt blev beslutningerne udelukkende truffet ud fra økonomiske hensyn. Set med nutidens øjne optrådte sognerådet til tider næsten umenneskeligt som f.eks. i sagen om enken Marie Margrethe Magdalene Hansen. Hun blev sammen med sine to piger på seks og otte år i 1880 hentet hjem fra en fremmed kommune og anbragt i pleje hos en familie. Hun har sikkert været syg, for hun blev ikke sendt ud at tjene med det samme. Nogen tid senere bad hun om lov til at flytte tilbage til den kommune, hun var kommet fra. Det blev nægtet hende. I stedet blev hun lidt senere sendt ud som tjenestepige på en

gård, og hendes to piger blev anbragt på Fattiggården. Herfra blev de senere sendt ud at tjene hver sit sted. I 1882 godkendte sognerådet, at Marie blev lejet ud til en gårdmand i Jordrup. Dermed var familien blevet grundigt splittet. Marie fik lov til at beholde en del af sin løn, mens resten og pigernes løn gik i kommunekassen. Året i forvejen havde sognerådet indskærpet over for »de fattige børns husbonde«, at de skulle tilbageholde børnenes løn.

Omstrejfer og kriminelle

De fattiglemmer, der blev anbragt på Fattiggården, kunne stort set deles op i to grupper. Den ene gruppe bestod af gamle og svagelige

mennesker, der i de fleste tilfælde kom til at tilbringe resten af deres dage på Fattiggården. Den anden gruppe bestod hovedsageligt af mennesker, som kom og gik. En del af dem, og det var både børn og voksne, havde Fattiggården som deres faste tilholdssted, når de ikke var ude at tjene. Børnene voksede dog på et tidspunkt fra Fattiggården og kom i de fleste tilfælde aldrig tilbage.

En anden del bestod af folk, som i mange tilfælde kun opholdt sig på Fattiggården om vinteren, men stak af igen, med eller uden tilladelse, så snart det blev forår. Nogle af dem hutlede sig igennem sommeren med mere eller mindre tilfældigt arbejde, mens andre overlevede ved betleri og småkriminalitet. Til den gruppe hørte Anders Pedersen, der stammede fra Hejnsvig. Han blev gang på gang anbragt på Fattiggården, men stak af lige så ofte - uden tilladelse - og måtte så efterlyses af politiet. I januar 1881 var han igen blevet anbragt på Fattiggården. Han var da 27 år. Han blev på gården til foråret kom, og da bad han sognerådet om tilladelse til at måtte rejse ud og søge arbejde. Sognerådet kunne dog kun gå med til at lade ham arbejde inden for kommunens grænser. Det gik tilsyneladende godt, for i juli måned fik han med sognerådets tilladelse sin skudsmålsgang udleveret. Det betød, at han nu frit kunne rejse og arbejde, hvor han ville.

I december fik sognerådet besked om, at Anders Pedersen nu sad arresteret for løsgængeri i Thisted, og herredsfogeden dér bad sognerådet oplyse, hvad der skulle ske med ham, når han om et par uger havde udstået sin straf. Så måtte sognerådet bide i det sure æble og sende en mand til Thisted for at gelejde fyren hjem til Fattiggården igen. Da

sognerådet nogle gange havde hentet Anders Pedersen fra flere forskellige byer i det nordlige Jylland, mistede det tålmodigheden og sørgede for, at han blev spærret inde på Tvangsarbejdsanstalten i Horsens for en tid. Samme behandling fik et »dovent og ugideligt fruentimmer på Fattiggården. Hun er 32 år og har et uægte barn«. Det var dog vist sjældent, at der kom noget positivt ud af disse ophold på Tvangsarbejdsanstalten, men de havde måske en forebyggende virkning på andre fattiglemmer.

Da Anders Pedersen på et tidspunkt kom i tanke om, at han ville til Amerika, gav sognerådet ham en billet. Den var ganske vist dyr, men sognerådet har ment, at det i det lange løb ville blive dyrere at have ham gående på Fattiggården, hvis man skulle hente ham hjem, hver gang han stak af. Det var ikke ualmindeligt, at kommunerne eksporterede deres sociale problembørn til Amerika.

En oprørske væver

Det største problembarn, Fattiggården og sognerådet havde gennem mange år, var Anders Sørensen, der var væver af profession. Da han og hans familie første gang kom til Fattiggården i foråret 1880, var han 54 år. Han var hverken syg eller svagelig, men vistnok temmelig doven, dog ikke mere end at han havde tillagt sig mange børn. Han var i besiddelse af en vis retfærdighedssans og gode talegaver, han kunne skrive for sig, og han fandt sig ikke uden videre i sognerådets afgørelser.

Familien, der blev hentet hjem fra Horsens, kom standsmæssigt til Fattiggården. Turen gik med jernbane til Vejle og derfra i to vogne til Vorbasse. Familien bragte megen

gods med sig, blandt andet 1 kuffert, 1 stueur, 3 stole, 1 kakkelovn og en vævestol med tilbehør.

Anders Væver og hans familie blev ikke længe på Fattiggården, men blev installeret i et hus, som sognerådet lejede til dem af skolelærer Møller for 20 kr. frem til 1. maj 1881. Familien fik endvidere bevilget en fast ugentlig understøttelse og et læs klyner.

Når Anders Væver på den måde fik positiv særbehandling, kan det skyldes, at sognerådet havde en begrundet formodning om, at han ville blive for besværlig at have for bestyreren, og at han ville være et dårligt eksempel for de øvrige lemmer, stridbar og kværuletsk, som sognerådet anså ham for at være. På sin vis kunne Anders Væver kræve ind med en vis ret, for han havde kort før sin ankomst til Vorbasse arvet en lille sum penge efter én af sine sønner. Sognerådet havde imidlertid lagt sin klamme hånd på pengene. Anders Væver fik sig dog snakket til en del af pengene, og resten blev anvendt til væveredskaber, som han fik udleveret med strenge pålæg om ikke at sælge eller føre ud af kommunen. Til gengæld måtte han beholde en trediedel af de indtægter, han kunne skaffe sig med væven.

Det blev ikke de store indtægter Anders Væver skaffede sig. I stedet rendte han ustandseligt sognerådsformanden på døren for at få sin understøttelse sat op. Den blev sat op, og han snakkede sig også til et par skjorter, som havde tilhørt en mand, der var død på Fattiggården.

Da Anders Væver i efteråret 1881 igen forlangte at få understøttelsen hævet, gjorde sognerådet kort proces og anbragte familien på Fattiggården igen. En sådan behandling

ville Anders Væver ikke finde sig i, og klagede til Indenrigsministeriet over sognerådet. Det fik han naturligvis ikke noget ud af. Derimod fik han umiddelbart efter klagesagen et ophold på Tvangsarbejdsanstalten i Horsens. Om det var sognerådets hævn for klagen eller på grund af hans udtalte modvilje mod enhver form for arbejde, er ikke til at sige. Da Anders Væver skulle hjem fra Tvangsarbejdsanstalten igen, bad sognerådet så mindeligt om, at han indtil videre måtte forblive i Horsens i anstaltens forsørgelsesafdeling. Anders kunne naturligvis ikke blive i Horsens alle sine dage, og i april 1882 vendte han tilbage til Fattiggården, frisk og udhvilet til at genoptage kampen med sognerådet.

Det var i øvrigt ikke helt billigt for sognerådet at sende ham til Horsens. Opholdet var ganske vist gratis, men man måtte betale en mand for at følge ham hen og to for at hente ham igen. Udgifterne til det beløb sig til ca. 50 kr.

Efter en tid med evindelige skænderier med sognerådet, kom skæbnen Anders Væver til hjælp. Han arvede igen, denne gang 382,77 kr. Sognerådet spurgte i amtet, om det måtte beslaglægge pengene. Det måtte man godt, dog således, at sognerådet kun skulle administrere beløbet, som skulle komme Anders Væver og hans familie til gode. Nu ville Anders ikke blive på Fattiggården længere. Han fandt et hus i Vejen, som han kunne leje, og han fik sognerådets tilladelse til at flytte og fik et budget, der skulle kunne dække familiens livsforbrødenheder. Sognerådet har sikkert grædt tørre tårer, da Anders Væver og familien rejste. Flytningen betød dog ikke at kampen blev indstillet, snarere tværtimod. Anders kæmpede indædt for at få stadig flere

penge til husleje, brændsel, tøj og andre fornødenheder, men sognerådet sad tungt på pengene, og selv om Anders gentagne gange klagede til både amtet og herredsfogeden, var og blev det Vorbasse-Hejnsvig sogneråd, der bestemte bevillingernes størrelse. Sognerådet sad jo med det trumfkort, at Anders Væver kunne vende tilbage til Fattiggården, hvis han var utilfreds med vilkårene i Vejen. Af to onder valgte han det mindste. Anders Væver forblev i Vejen og fortsatte sin kamp mod sognerådet.

Bestyrerparrets arbejde

Arbejdet på Fattiggården var hårdt for bestyreren og hans kone. Ikke alene skulle de tage sig af gårdens drift og sørge for den daglige husholdning, de skulle også holde fattiglemmerne til arbejdet, bilægge stridigheder imellem dem, straffe dem, når de overtrådte reglerne, pleje de syge, trøste børn, der blev skilt fra deres forældre, våge ved dødslejer og tage sig af fødsler. Nogle kvinder var gravide, når de kom til Fattiggården, andre blev det, mens de var der. For de tjenestepiger, der var blevet gravide i utide, og som ikke havde andre steder at gå hen når de skulle føde, var fattiggården den eneste mulighed.

Der var også en del administrativt arbejde forbundet med bestyrerens arbejde. Han skulle føre et omhyggeligt regnskab over alle Fattiggårdens udgifter og indtægter. Endvidere skulle fattiglemmerne bogføres. Når der kom eller rejste fattiglemmer, skulle de føres som henholdsvis til- og afgang i en særlig protokol. Her skulle også de ejendele, de medbragte, optegnes. Tingene tilhørte jo kommunen. Der er dog ingen eksempler på, at sognerådet har frataget fattiglemmerne de-

res ejendele. Først når lemmerne døde, blev deres ejendele beslaglagt og solgt på auktion.

Som de fleste fattiggårde havde også Vorbasse Fattiggård et regulativ. I 1880 havde skolelærer A. M. Møller afløst Niels Madsen som sognerådsformand. Kort tid efter sin tiltrædelse forfattede Møller et regulativ for Fattiggården. Desværre har det ikke været muligt at finde dette regulativ, men det har udgjort den husorden, som fattiglemmerne skulle indordne sig under. Hvis det lignede andre fattiggårdsregulativer, har det blandt andet indeholdt bestemmelser om, at lemmerne ubetinget skulle adlyde Fattiggårdens personale (d.v.s. bestyreren og hans kone), de havde pligt til at udføre arbejde, hvad enten det var på Fattiggården eller arbejdspladser, som sognerådet fandt til dem. De skulle holde sig rene og ordentlige, de måtte ikke forlade Fattiggården uden tilladelse og de måtte ikke hengive sig til druk og usædelighed.

Det var bestyreren, der skulle håndhæve husordenen og holde disciplin. Med en så blandet forsamling, som fattiglemmerne udgjorde, må det have været lidt af en opgave. Bestyreren havde dog visse disciplinærmidler, som han kunne tage i brug. Med husbondens revselsesret i hånden kunne han stikke dem et par lussinger, når han fandt det nødvendigt (Det måtte dog ikke udarte sig til mishandling: I 1885 blev en fattiggårdsbestyrer i Silkeborg straffet for at have uddelt for mange prygl). Af andre disciplinærmidler kan nævnes: Udgangsforbud om søndagen, husarrest, nedskæring i madrationerne og arrest. Fattiggården havde ikke nogen fængselscelle, men noget der lignede. Der var et rum, et aflukke, der havde tremmer for vin-

1.

Døgn med Almidslemmerne og Fattighuset feres af en i dette boende Døgnmand, under Tilfyn af en Segneforstander, mod hvem, som ogsaa imod enhver anden Segneforstander, de Fattige maae vise Reslighed og Lydighed.

2.

Orden og Reslighed vilde paa det næieste blive overholdt i Fattighuset. Enhver, som optages deri, bliver strax ved Indtrædelsen underkastet den fornødne Reslighed, og tilstedes ikke Samvær med de andre Fattige, ferend denne er tilendebragt.

3.

Intatte, eller Andre, som lide af smittende Hudsygdemme, saavel som de, der ere beladte med stinkende, eller paa anden Maade betydelige Beenstader, anvistes Ophold i særskilte Værelser, og tilstedes ikke Samvær med de Andre.

4.

De Fattige maae ikke gaae ud fra Fattighuset, uden at have anmeldt det for Døgnmanden, erhjeldt hans Tilladelse, samt sagt ham, hvor de gaae hen, og opholde sig.

5.

De, som have faaet Tilladelse til at gaae ud, maae være hjemme om Aftenen til bestemt Tid, det vil sige til Klæften 8 om Sommeren, og inden det bliver mørkt om Vinteren, og maae ligeledes melde for Døgnmanden, naar de ferme hjem.

6.

Unge maa indbringe, eller nyde i Fattighuset Brandevin eller andre berusende Drikke. De, som ferme hjem i beskaermt Tilstand, eller som beruse sig i Fattighuset, maae vente at blive straffede.

Uddrag af regulativet for Lyngby Fattighus.

duerne. I 1880 vedtog sognerådet »at der anskaffes en madras til det lille aflukke på Fattiggården samt øvrige dertil nødvendige genstande«.

Særligt genstridige fattiglemmer, som hverken gode ord eller disciplinærmidler gjorde indtryk på, kunne bestyreren indberette til sognerådet, som så kunne overveje, om de skulle sendes på Tvangsarbejdsanstalten. Børn, som naturligvis også kunne være genstridige, kunne ikke sendes på Tvangsarbejdsanstalt, men på opdragelsesanstalt. Det skete dog kun i et enkelt tilfælde, nemlig i 1887, hvor drengen Niels Frederik Damgård blev sendt på Børgildgårds Institut.

Dagligdagen på Fattiggården

Arbejdsdagen på Fattiggården var 12 timer om sommeren og 10 timer om vinteren. Mændene skulle arbejde i marken og i stalden, mens kvinderne hjalp til i køkkenet og i

kålgården. Om vinteren var mændene beskæftiget med at reparere redskaber, binde riskoste og flette halmsimer til bikuber, stole-sæder m.m. Kvindernes vinterbeskæftigelse var først og fremmest at spinde. I 1880 blev der anskaffet to spinderokke til Fattiggården, og der kom siden flere til. Der blev hvert år indkøbt en stor portion uld til spindning, op til to lispund (ca. 16 kg.). Mens Anders Væver var på Fattiggården, blev der købt uld specielt til ham.

De produkter, der blev fremstillet, blev enten brugt på Fattiggården eller solgt. Nogle fattiglemmer fik som en særlig begunstiging lov til at fremstille ting og sager uden for den normale arbejdstid. En del af det de kunne tjene på en sådan produktion, fik de lov til selv at beholde.

Fattiggårde havde ofte en fast madplan. Nogle af disse planer er bevaret, og de er meget forskellige. Nogle er særdeles spartan-

1924-1925		Beslygner - Mads Madsen			
1924		Fattiggårdens		Indtægt og Udgift	
April	15	Livret et Lamm	127	16	
	16	Skuldyngge	103	33	
	16	Debalt Johannes Thomsen		129	16
	30	Debalt Johannes Thomsen		100	00
Maj	2	Nbbl. 3 Lakker Aulasse		39	95
	8	Skuldyngge	226	83	
	10	Emil Askjar for Kød		6	82
	13	A. S. Sraarup		25	00
	15	Kristen Petersen		18	00
	16	Johannes Thomsen		150	00
	17	Folgt 8 Lamm til Duffbestyrer Hansen	195	00	
	17	Debalt i Drogforretningen		2 00	00
	17	Anskaffelse Anden		5	00
	23	Skuldyngge	139	78	
	24	Emil Askjar for Kød		4	15
	26	Soul Skovholm		12	00
	26	Johannes Thomsen		95	00
Juni	3	Folgt 2 Lamm til Aulis Knudsen	92	00	
	6	Folgt 2 Lamm til Aulis Knudsen	75	00	
	7	Esthild Ebbesen		8	00
	8	Skuldyngge	124	29	
			1083	59	769 08

Fra Fattiggårdens regnskabsbog, ført af bestyrer Mads Madsen eller hans kone Ane. (Lokalhist. Arkiv Vorbasse)

Fattiggården i Vorbasse

ske, mens andre viser, at fattiglemmer på fattiggårdene har fået en kost, der i mange tilfælde har været bedre end den, fattigfolk uden for fattiggårdene havde råd til at spise. Det gælder f.eks. madplanen for Ribe Fattiggård:

Mandag: Grød, kogt på mælk, og øl
Tirsdag: Søbekål med kartofler, kød og brød
Onsdag: Vælling, fisk og kartofler
Torsdag: Ærter med flæsk og kartofler
Fredag: Søbekål med kartofler, kød og brød
Lørdag: Vælling, flæsk og kartofler
Søndag: Kødsuppe med melboller og røder, kød og brød

Det var ikke alene god mad, men de portioner, som de enkelte lemmer kunne få, var rigelige. Til morgenmad fik de hver et halvt pund brød og en halv liter mælk, og til aftensmad samme mængde brød og en halv liter øl.

Skolelærer Møller udarbejdede også en »spiseplan« for Vorbasse Fattiggård. Den har det desværre ikke været muligt at finde, men ved at studere de indkøb, der blev foretaget til husholdningen på Fattiggården, kan man se, at kosten også her var god og rimelig.

Fra Fattiggårdens bilagsamling.
(Lokalhistorisk Arkiv Vorbasse)

Udgiftsbilag Nr.

J. Nielsen

af Vorbasse Heinsvig Kommunekasse

anvises til Udbetaling

1 Kr. — Øre

for at slope 1 Linn Jøns Fattiggård

Vorbasse Heinsvig Sogneraad, den 11 Juni 1900

P. S. V.

Noteret.

Modtaget.

Jens Nielsen

Det første år foretog bestyreren sine husholdningsindkøb i høkerbutikkerne i kroen og møllen i Vorbasse. Sognerådet fandt dog snart ud af, at det blev for dyrt, så i 1879 vedtog man, at der skulle købes ind i store portioner og efter licitation. Den første licitation blev holdt i april 1879, og den omfattede leveringen af 2.500 pund rug, 400 pund byggryn, 150 pund risengryn, 400 pund malt, 350 pund ærter. Varerne skulle leveres i passende portioner fordelt over de følgende fem måneder. Fattiggården var selvforsynende med mælk, kartofler og grønsager og tildels også med kød. Der blev dog også købt både grise og kreaturer til slagtning, og der blev slagtet ret ofte.

Mens sognerådet blandede sig ret kraftigt i alt, hvad der vedrørte landbrugsdriften på Fattiggården, blandede det sig ikke i, hvorledes dagligdagen formede sig for fattiglemmerne eller i forholdet mellem dem og bestyreren. Derfor indeholder sognerådsprotokollerne kun få oplysninger om den side af sagen.

Småkriminalitet

Bortset fra Anders Vævers klager var der heller ingen beklagelser, hverken over bestyreren eller de forhold, som fattiglemmerne blev budt. Det skete, at fattiglemmerne rapsede lidt fra hinanden. Så måtte bestyreren gribe ind. Det var straks værre, hvis de stjal uden for Fattiggården eller forgreb sig på Fattiggårdens ejendom. Den slags tilfælde havde bestyreren pligt til at indberette til sognerådet.

I Vorbasse var der en gammel tradition for, at man kun blandede politiet ind i alvorlige forseelser. Småtyverier og den slags ordnede

man selv, til tider på en ret håndfast måde. Den skik efterlevede sognerådet også, hvis det da ikke gik ud over kommunens ejendom. Det følgende tilfælde fra 1884 viser dog, at sognerådet også kunne lade nåde gå for ret: »Det meddeltes sognerådet, at fattiglem Jørgen Nielsen, Vorbasse Fattiggård, en dag i august havde taget et stykke saltet kød i en kiste på Fattiggårdens loft og havde givet til Peder Kristoffersen i Vorbasse by. Peder Kristoffersen havde sendt bud efter bestyreren, og Hans Jørgen Pallesen havde straks meddelt sognerådet det passerede. Sognerådet tilkaldte Jørgen Nielsen og foreholdt ham, at det var fejl, man da han angrede det og lovede for hele sognerådet aldrig at ville foretage sig sådan noget oftere, og hvis han gjorde dette eller noget andet uordentlige handlinger, var han villig til også at lide hans straf for dette«. Sognerådet vedtog ikke at melde det til øvrigheden, men lade det stå ustraffet indtil videre.

Fattiggårdens indretning og sædeligheden

Der er desværre ikke mange oplysninger om, hvordan Fattiggården var indrettet. I stuehuset har der sandsynligvis kun været tre rum foruden køkken og bryggers. Den ene stue havde bestyreren og hans familie. De øvrige har fungeret som arbejds- og opholdsrum for fattiglemmerne. Om vinteren, hvor Fattiggården tit var fuld belagt, har en del af fattiglemmerne også sovet her.

Under normale omstændigheder sov fattiglemmerne i Lemmehuset, som tilbygningen blev kaldt. Den bestod af en mands- og en kvindeafdeling. Der var en dør mellem de to afdelinger, og den skulle i sædelighedens navn låses omhyggeligt af bestyreren hver af-

ten. Der blev dog som regel skaffet mulighed for, at ægtepar kunne sove i samme rum.

Som nævnt skulle bestyreren sørge for, at sædeligheden ikke gik i forfald på Fattiggården. Dette gjaldt ikke mindst efter, at Indre Mission omkring århundredskiftet havde fået en dominerende stilling i sognet. Sognerådet måtte dog gang på gang erkende folketingsformand J. K. Kristensens ord om, at næst efter jernbanedriften er kønsdriften den sværeste drift af styre. Det gjaldt også på Fattiggården i Vorbasse.

I 1902 blev Juliane Sørensen, 38 år, som var blevet enke nogle år tidligere, anbragt på Fattiggården. Hun blev hurtigt sendt ud at tjene, men vendte i perioder flere gange tilbage til Fattiggården. Her traf hun Marius Hansen, som hun fik et barn med. Marius kunne ikke betale alimentationsbidraget for barnet. Det måtte kommunen så lægge ud, men det blev noteret som fattighjælp til Marius Hansen. Parret ville gerne giftes, men da de begge havde fået fattighjælp, som ikke var betalt tilbage, kunne sognerådet ikke give sin tilladelse til, at der blev holdt bryllup. Derimod opstillede sognerådet i foråret 1903 en plan for, hvordan Marius Hansen kunne komme ud af sin gæld, som på det tidspunkt ikke var særlig stor. Sognerådet har muligvis stillet parret i udsigt, at de kunne få lov til at blive gift, hvis Marius ville opfylde de betingelser, der var opstillet i gældssaneringsplanen. I følge denne plan gik Marius Hansen ind på, at han:

1. skulle bo på Fattiggården,
2. skulle arbejde der 4 dage om ugen i de følgende 8 måneder,
3. skulle have 2 sæt tøj, 1 par sko eller støvler og fornødent undertøj for dette arbejde,

4. skulle fra marts til november arbejde 2 dage om ugen hos Gregers Nielsen (sognerådsmedlem) til en dagløn á 75 øre i månederne marts, april og oktober, 1,00 kr. i maj og juni og 1,25 kr. i månederne juli, august og september,

5. skulle aflevere 22,50 kr. af sin løn som afdrag på fattighjælpen, 25 kr. måtte han beholde til sine egne fornødenheder, og resten skulle gå til kommunekassen.

Planen blev sat i værk, men inden det aftalte år var gået havde parret fået endnu et barn. Det betød yderligere fattighjælp til Juliane og dobbelt alimentationsbidrag at betale for Marius. Situationen var håbløs og blev yderligere forværret, da parret fik endnu et barn i 1906. Marius og Juliane blev vistnok aldrig gift.

Lemmernes forhold

Efter år 1900 kom med mellemrum et amtsrådsmedlem på besøg for at inspicere forholdene. Disse besøg gav aldrig anledning til bemærkninger. Alt var i orden.

I 1907 påtalte distriktslægen, som havde set på de sundhedsmæssige og hygiejniske forhold på Fattiggården, at det cementgulv, der var i kamrene i Lemmehuset, var for koldt til fattiglemmerne. I stedet for at bruge penge på at lægge bræddegulv i kamrene, bevilgede sognerådet en måtte, der kunne lægges på cementgulvet foran hver seng. Der var ellers kakkelovne i Lemmehuset, så kamrene kunne varmes op. Der blev årligt gravet 50.000 klyner til opvarmning af Fattiggården, og en del af dem blev gravet i Fattiggårdens egen mose.

Antallet af lemmer på Fattiggården var ret svingende. Der var altid flest om vinteren. I 1882 var der pr. 1. januar 13 mandlige, heraf

Kvittering
 For at renses Fattiggården - Skorsten 85'ne
 beløb
 Jk Vorbasse d 18 Okt 1900
 Kristen Madson
 85'ne

Bilag vedrørende skorstensrensning, 1924. (Lokalhistorisk Arkiv Vorbasse)

syv drenge. I løbet af vinteren kom der yderligere en mand. Pr. 1. juni var det samlede antal skrumpet ind til seks. Januartallet for kvinder var 11, heraf fire piger under 14 år, i juni var der i alt ni. Tallet blev forøget med to i løbet af sommeren. I løbet af det følgende 10-år faldt antallet. I øvrigt holdt man op med at tælle dem med i statistikken, som kun opholdt sig kort tid på Fattiggården. I 1893 var der i alt syv faste beboere og i 1896 kun to. I årene efter århundredskiftet og frem til 1933 var der sjældent over otte faste beboere. Martin Sørensen, hvis fader var bestyrer i

1904, fortæller i sine erindringer, at der i hans drengetid var 20-25 fattiglemmer på gården. Så mange har der dog sikkert kun været i korte perioder om vinteren.

Lovgivningen ændres

I 1891 blev der gennemført en vigtig lov, der åbnede mulighed for, at værdigt trængende gamle mennesker kunne få en fast månedlig understøttelse, som ikke havde fattighjælpens retsvirkninger. For at få denne understøttelse var det blandt andet en betingelse, at man ikke tidligere havde modtaget fattig-

		1924	
Januar	5	ankom	Karl Emil Johansen
	5	ankom	Karl Christensen
	9	Afrygte	Karl Emil Johansen
	9	Afrygte	Karl Christensen
	24	ankom	Hans P Gledegaard
	26	Afrygte	Hans P Gledegaard
	26	ankom	Oswald Vyle
Februar	1	Afrygte	Marinus Seeborg
	1	ankom	Kristen Paloch Jensen
	9	Afrygte	Kristen Paloch Jensen
Marts	9	ankom	Ole Valdemar Olsen
	10	Afrygte	Ole Valdemar Olsen
	14	Afrygte	Oswald Vyle
	14	ankom	Jens Larsen
	14	ankom	Emil Nielsen
	18	Afrygte	Jens Larsen
	18	Afrygte	Emil Nielsen
April	3	ankom	Chr Tomnesen
Maj	3	ankom	Chr Palmus
	4	Afrygte	Chr H Palmus
August	19	ankom	Haren Sørensen
November	7	Afrygte	Harde Sørensen paa Sygehuset
	29/11	ankom	Hans Petersen

198

fra Hjemmet

hjælp. Det var op til sognerådet at bestemme, hvem der var værdigt trængende, og hvor stor understøttelsen i hvert enkelt tilfælde skulle være. De årlige understøttelsesbeløb, som Vorbasse-Hejnsvig sogneråd bevilgede i årene umiddelbart efter lovens gennemførelse, androg som regel 50-70 kr. Denne lov reddede mange gamle fra at komme på fattighjælp og på Fattiggården.

I årene efter århundredskiftet blev fattiglovene ændret, så både fattighjælpens retsvirkninger og tilbagebetalingspligten blev lempet. Indførelsen af sygekasser var ligeledes med til at mildne vilkårene for fattigfolk. I Vorbasse blev der oprettet en statsanerkendt sygekasse i 1902.

I 1899 skrev sognerådsformand Niels Nielsen, der var søn af den tidligere sognerådsformand Niels Madsen, følgende i et brev til amtet: »Kommunen har fået oprettet en fattiggård, hvor fattiglemmerne, mest gamle og svagelige folk, får en særdeles god underholdning, god og kærlig omgang, samt hvor der hersker god renlighed og orden, så at der ikke kan fremføres nogen gyldig anke over at blive indlagt på samme«.

Der var dog i 1899 og de efterfølgende år fortsat mange yngre mennesker, der blev anbragt på Fattiggården i længere perioder. Niels Nielsens udtalelse om, at der mest var gamle og svagelige mennesker blev imidlertid mere og mere korrekt, jo tættere man kom på den store socialreform, der i 1933 erstattede den tidligere fattiglovgivning, og som var præget af mere menneskevenlige principper.

Skæbner

Allerede inden 1933 havde Fattiggården såle-

des fået karakter af at være et hjem for gamle og handicappede mennesker. Fattiggårdens til- og afgangsprotokol viser desuden, at i årene indtil 1933 blev Fattiggården flittigt brugt af mennesker, der havde brug for at få tag over hovedet et par dage eller uger. De kom og forsvandt hurtigt igen.

En anden gruppe, der kom til Fattiggården, var yngre koner, der sammen med deres børn flyttede ind. Nogle var blevet forladt af deres ægtemænd, og sad så alene med en flok børn uden mulighed for at forsørge dem og sig selv. Andre stak sammen med børnene af fra en voldelig og fortrukken mand og fra nød og elendighed. Fra 1900 til 1925 var der flere tilfælde af den slags.

Martin Sørensen, som selv har oplevet et sådant tilfælde, fortæller herom i sine barndomserindringer: »I en familie, der boede langt ude på heden efter Donslund til, var manden en uhjælpelig drukkenbolt; han hed Jens Lassen. De havde en elendig lille ejendom, og så snart manden fik fat i nogle penge, blev de omgående sat i spiritus. Hjemmet var i en forfærdelig forfatning, der var ikke andet en lergulv i stuehuset, der var næsten intet glas i ruderne, kun sække og pjalter. Jeg har med mine egne øjne skuet elendigheden, da min broder og jeg et par dage efter det, jeg nu vil fortælle om, blev sendt derud efter noget, der var glemmt.

Familien sultede vel også nærmest til tider. Jeg husker ikke, hvor mange børn der var, men jeg mener, der var en seks-syv stykker.

En dag er det så blevet konen for meget, og hun spændte deres gamle, hvide, radmagre hest for kassevognen, og tog børnene i bunden og kørte til Fattiggården for at melde sig der. Manden var ikke hjemme, men kom se-

ner på dagen, og i grove toner, krævede han sin familie med sig. Far bad manden om at forsvinde, og da han ikke gjorde det, tog far ham simpelthen i krebsen og bar ham ud i gården.

Men det var selve familiens ankomst til os, jeg vil fortælle om. De kom altså kørende ind i gården, konen og jeg tror, der var fem børn med. Mor kom ud og tog imod dem. Da elendigheden virkelig gik op for mor, gav hun sig til at græde, og det var det, der gjorde så voldsomt et indtryk på mig. Mor græd ellers ikke, hun var stærk. I min barndom mindes jeg ikke at have set mor græde.

Børnene var klædt i pjalter, og ingen af dem havde undertøj på«.

Til- og afgangsprotokollen bekræfter, at den pågældende kone og fem børn var ankommet til Fattiggården den 12. december 1907.

I 1894 kom en ugift pige på 23 år med »sit uægte fødte barn« til Fattiggården, hvor hun var en kort tid. Hun vendte tilbage til Fattiggården i korte perioder indtil 1907, hvor hun kom igen med yderligere et barn. Barnet blev snart efter ankomsten sat i pleje hos en familie, hvor det voksede op, mens moderen blev på Fattiggården. Her var hun indtil 1934, hvor hun blev anbragt på et hospital for sindslidende. Hun er formentlig den, der har tilbragt længst tid på Vorbasse Fattiggård.

Fattiggårdens hede

En del af den hede, der hørte til Fattiggården, lå langt fra gården på Vorbasse Sønderhede. Da Fattiggården vanskeligt kunne udnytte dette areal, blev det gennem flere år lejet ud og i 1896 solgt til Jacob J. Petersen for 600 kr. Jacob J. Petersen ejede et hus med en smule

jord til. Da han havde købt Fattiggårdens hede, blev der en ejendom ud af det.

Den resterende del af Fattiggårdens hede, som lå i forbindelse med dens agerjord, kunne man ikke undvære. Her kunne gårdens får og kreaturer finde føde, og her har Martin Sørensen og hans bror tilbragt mange dage som hjorddreng. Heden grænsede op til Fromssejer plantage, som var blevet grundlagt af grosserer og etatsråd Jacob Moresco i 1892. En del år efter plantagens start blev C. Moresco, som da havde overtaget Fromssejer, interesseret i Fattiggårdens hede, især på grund af jagtmulighederne. Da heden ikke var til salg, måtte han i første omgang nøjes med at leje jagten på Fattiggården for 20 kr. om året.

Først i 1924 gik sognerådet med til at sælge heden. Da købte Moresco den for 4.000 kr. Sognerådet ville have haft 5.000 kr., men måtte gå ned i pris mod til gengæld at beholde brugsretten til heden i fem år.

Fattiggården brænder

I 1905 indtraf der en voldsom begivenhed på Fattiggården, som let kunne være blevet en katastrofe. Den stråttækte stald brændte, og ilden truede med at brede sig til de andre bygninger. Heldigvis blev katastrofen afværget. Om den begivenhed fortæller Martin Sørensen: »En af de begivenheder, der gjorde et meget stærkt indtryk på mig var, at kostalden brændte ned til grunden en nat ved 2-3 tiden. De fleste af køerne indebrændte, og den dag i dag synes jeg stadig, at jeg kan genkalde den vandle lugt at brændt kød og hår, nu mange år efter.

Branden mentes opstået i et hjørne af stalden, hvor der var et rum med en grubekedel,

1900
 Marts 20

3 Læs Rye til Fattiggården	4 3/4
1 Kvie betalt	" 5
	4 7/8 50
	betalt

Vorbasse 2/6 1900

Møller Hans

(Diagonal note: 4 7/8 50)

Fra Fattiggårdens bilagsamling. (Lokalhistorisk Arkiv Vorbasse)

som man brugte til vask, og da man havde vasket dagen før, skønnede man, at årsagen var her, men noget bestemt resultat kom man ikke til. Branden blev opdaget af ét af de mandlige lemmer, som havde været ude i et nødvendigt ærinde, og han vækkede os alle.

Da far kom op og ville lukke døren op til gården, tog flammerne fat i overtøjet, der hang i gangen. Mor fik os børn nødtørftigt klædt på, og fars første tanke var at få alle ud.

Lemmerne boede i en særskilt fløj, de to køn adskilt ved en dør midt i gangen, som far hver aften skulle låse. Da han den nat kom ned i gangen, havde han ikke fået nøglen med, men han satte lige skulderen til døren

og sprængte den, hvorefter han fik alle ud. Vi havde en gammel kone, der til stadighed lå i sengen. Hun havde vand i kroppen, man kaldte det vattersot dengang; hende tog de i dynerne og bar hende ud på en pløjemark ved siden af gården. Konen hed Hanne, og jeg erindrer, at når vi en enkelt gang kom derind, så ønskede vi meget snart at komme ud igen, for der var en forfærdelig lugt inde hos hende.

Min bror Jørgen og jeg fik ordre på at løbe over til nabogården, Mariesminder, og tilkalde hjælp. Vi løb tværs over markerne, og da vi kom derover og kom ind i bryggerset, så turde vi ikke gå længere, men gav os til at

Fattiglemmerne og bestyrer Mads Madsen med familie, ca. 1924. (Lokalhistorisk Arkiv Vorbasse)

råde af fuld hals: »Æ Fattegoerd brænder, æ Fattegoerd brænder«! Nå, de kom jo hurtigt på benene, også min søster Mariane, som dengang tjente der i gården, og manden, der hed Hans Nielsen.

Hvad der videre skete har jeg ikke nogen klar forestilling om. Jeg ved bare, at man koncentrerede sig om at hindre ilden i at tage stuehuset med, og det lykkedes«.

Fra Fattiggård til Kommunegård

Efter branden, som skete i foråret, bad sognerådet murermester Carl Petersen, Vorbasse, om straks at opføre en ny staldbygning, og den stod færdig inden efteråret kom.

Stalden blev bygget efter moderne principper. Murene skulle opføres af beton op til vindueshøjde og derover af røde mursten, og bygningen skulle have jernbjælker og murede hvælvinger. Det kneb åbenbart for sognerådet at finansiere byggeriet, for det måtte låne 2.000 kr. på en veksel til det.

I 1916 blev der opført en ny stor lade på Fattiggården. Blandt andet ændrede dyrkningsmetoder og brug af kunstgødning havde da forøget høstudbyttet så meget, at den gamle lade var blevet for lille.

Mens kreaturerne var blevet nogenlunde sikret mod ildebrand, når de stod i stalden under de murede hvælvinger, sov fattiglem-

Vorbasse Fattiggård omkring 1920. (Lokalhistorisk Arkiv Vorbasse)

merne stadig under bræddelofter og stråtag. Den fare kunne sognerådet ikke leve med i længden, og i 1919 besluttede det »at der skulle opsættes ildfaste klinker over lemmernes soveværelser«. Senere blev stråtaget udskiftet med fast tag.

Efter første verdenskrig bredte alskens moderne opfindelser sig over landet. Nogle af dem nåede også Fattiggården. I 1929 bevilgede sognerådet Fattiggården et radioapparat, og året efter blev der installeret elektrisk lys. Der blev dog kun sat et enkelt lampested op i hvert rum. Det viste sig at være for lidt, og i 1935 blev der installeret hele otte lamper i gårdens opholdsstue. På det tidspunkt hav-

de man omdøbt gården til Kommunegården. Det gamle navn var for belastet.

I 1930 drøftede sognerådet, om man skulle sælge gården, eller om man skulle bygge et nyt stuehus til bestyreren og lemmerne. Man tog ikke stilling til spørgsmålene lige med det samme, men kort tid efter blev det bestemt, at Fattiggården skulle sælges. Hverken stuehuset eller Lemmehuset var tidssvarende, og sognerådet fandt det for dyrt at bygge nyt. Beslutningen om at sælge, som nærmest var en hensigtserklæring, blev ikke ført ud i livet med det samme. Sognerådet skulle vel afvente det tidspunkt, hvor der ingen faste beboere var på gården eller i hvert fald ganske få.

I november 1939, hvor til- og afgangsprotokollen er blevet ført for sidste gang, var der to mænd tilbage på Kommunegården. De er sandsynligvis afgået ved døden inden 1942, hvor Kommunegården blev solgt til gårdejer Peter Tornbjerg for 41.500 kr. I den forbindelse nævner sognerådsprotokollen ikke noget om, at der er beboere på gården, der skal anbringes et andet sted.

Et tilbageblik

Dermed er Fattiggårdens historie slut. I de 64 år, den kom til at bestå som Fattig- og Kommunegård, er der passeret mange mennesker igennem, og den har set mange triste skæbner.

Sognerådsformandens ord om, at fattiglemmerne fik en god og kærlig pleje, må man lade stå til troende. Der er intet, der tyder på, at de har lidt fysisk overlast eller haft det dårligt i materiel henseende. Derimod er det de færreste af dem, der har fået lov til og mulighed for at leve deres liv med bare en lille smule menneskelig værdighed. På trods af det, er der nok ingen tvivl om, at især gamle og syge mennesker har oplevet Fattiggården som et trygt og godt sted af være, set i forhold til de muligheder, de ellers ville have haft.

Bestyrere på Fattiggården

Hans Laugesen	1878-1879
Niels Jensen	1879-1882
Hans J. Pallesen	1882-1887
Andreas Petersen	1887-1888
Peter Bolk	1888-1891
Jens Uth Jensen	1891-1892
Rasmus Jensen	1892-1896
Søren Sørensen	1896-1897
Morten Skyth	1897-1900
Laur. Povlsen	1900-1904
Hans Sørensen	1904-1908
Søren Poulsen	1908-1912
Peter Habekost	1912-1917
Mads Madsen	1917-1926
Andreas Andersen	1926-1942

Anvendt kildemateriale

Sognerådsprotokoller
Sognerådsformandens kopibog
Fattiggårdens til- og afgangsprotokol
M. H. Nielsen: Fattiggårde i Ribe Amt. Historisk Samfund for Ribe Amt, 1934.
H. Jørgensen: Danmarks første Fattiggård. (Historisk Samfund for Ribe Amt, 1940.
Danmarks sociale lovgivning 1891-1941. Socialt tidsskrift.
Valdemar Andersen: Vorbasse - et hedesogns historie.

Sven Ernebjerg Tygesen, født 1932 i Føvling. Pensioneret skoledirektør. Har skrevet følgende: Bymændene i Vorbasse, 1989, Billund Kommune - en kommune blev født, 1996, Bønder i marsken - en slægtskrønike, 1995. Artikler i Egnsbogen Grindsted/Billund.